

САМООЦІНКА ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУ ПРИ ЗДОБУТТІ ОСВІТИ В СУЧАСНИХ СТРЕСОВИХ УМОВАХ

Леся Сікорська,
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри спеціальної освіти Львівського національного
університету імені Івана Франка,
гарант ОПП А6.02 «Корекційна психопедагогіка»
E-mail: lesya.sikorska@lnu.edu.ua

Юля Микулинська,
здобувачка рівня освіти «бакалавр» факультету педагогічної освіти
Спеціальності 016.02 «Олігофренопедагогіка»
Львівського національного університету ім. Івана Франка

Анна Романчук,
здобувачка рівня освіти «бакалавр» факультету педагогічної освіти
Спеціальності 016.02 «Олігофренопедагогіка»
Львівського національного університету ім. Івана Франка

Формування адекватної самооцінки є ключовим чинником психологічного розвитку дитини, особливо в період молодшого шкільного віку, коли активно формуються образ "Я", навички соціальної взаємодії та базова структура особистості. Самооцінка виконує критично важливу функцію в становленні особистості дитини: вона впливає на мотивацію до навчання, здатність до спілкування, подолання труднощів. У дітей з інтелектуальними порушеннями самооцінка часто є заниженою, часом завищеною або неадекватною, що поглиблює їхню соціальну дезадаптацію [3].

Сучасна спеціальна освіта в Україні базується на засадах корекційної психопедагогіки та охоплює не лише навчання, а й соціальну адаптацію дітей з інтелектуальними порушеннями. Освітній процес організовано за індивідуальними потребами дитини та рівнем інтелектуального розвитку і може реалізовуватися через інклюзивне навчання, спеціальні школи, спеціальні класи, домашнє навчання або

інтернати. Попри доступність різних форм освіти, діти з інтелектуальними порушеннями стикаються з труднощами у розвитку абстрактного мислення, контролю поведінки та пізнавальної активності. У зв'язку з цим навчання потребує спеціально адаптованих програм, мультидисциплінарної підтримки (педагоги, логопеди, психологи), а також гуманного, інклюзивного середовища, що сприяє всебічному розвитку, соціалізації та професійній орієнтації таких учнів [1; 4; 5].

Порушення інтелекту згідно сучасних класифікацій Визначається (за МКХ-11 та DSM-5) як порушення нейророзвитку, що характеризується суттєвими обмеженнями в інтелектуальному функціонуванні (зокрема, мисленні, міркуванні, навчанні, вирішенні проблем) і адаптивній поведінці, яка охоплює соціальні та практичні навички [9]. Під сучасними стресовими умовами маються на увазі психосоціальні стресори, стресові фактори середовища, кризові ситуації чи екстремальні події (війни, пандемії, землетруси та інші події, що виходять за межі «нормального» людського досвіду»). Сучасні стресові умови – це сукупність зовнішніх або внутрішніх умов, які порушують психологічну рівновагу людини, викликаючи стан напруження, тривоги або дезадаптації [2]. Під час воєнного стану і війни в Україні це: вимушене переселення, втрата близьких, розрив соціальних зв'язків, руйнування середовища життя, відсутність безпеки та стабільності (повітряні тривоги, сховища), інформативна перенасиченість або травматизація від побаченого, почутого чи пережитого. У дітей з інтелектуальними порушеннями сучасні стресові умови значно ускладнюють адаптацію, викликаючи регрес у поведінці, зниження навчальної мотивації, загострення мовленнєвих і комунікативних труднощів.

В Україні низка науковців звертає увагу на проблеми освіти дітей з інтелектуальними порушеннями в стресових умовах. Наприклад, О.О. Набоченко, К.С. Довгопола, Т.М. Костенко та ін. з Інституту спеціальної педагогіки НАПН у 2022 р. опитали біля пів сотні батьків дітей з

особливими освітніми потребами. Вагомим джерелом знань є доповіді громадських організацій, зокрема, команда ГО «Підтримка дитини» (О. Набоченко та співавт.) документує реальний досвід сімей дітей з інтелектуальними порушеннями з початку повномасштабної війни [10].

Протягом квітня – травня 2025 р. було проведено емпіричне дослідження самооцінки дітей з порушеннями інтелектуального розвитку, в якому прийняли участь 49 батьків дітей з порушенням інтелекту та 49 дітей віком від 6 до 15 років. Було зібрано інформацію про соціально-демографічну характеристику батьків і дітей з порушеннями інтелекту, емоційний стан батьків та дітей, самооцінку дітей, функціонування їх пізнавальної сфери; визначались психологічне благополуччя батьків і дітей та соціально-психологічна адаптація дітей. Також проведена психологічна Методика «Анкета для батьків, вихователів і вчителів» (оцінювали батьки) [6].

Відповіді про діяльність дітей, як вони себе оцінюють (запитання батьків до дітей чи можуть вони так само чинити і діяти як і інші діти, їх діти відповіли) зображено на рисунку 1.

Самооцінка дітей: чи можуть вони робити речі так само добре, як інші

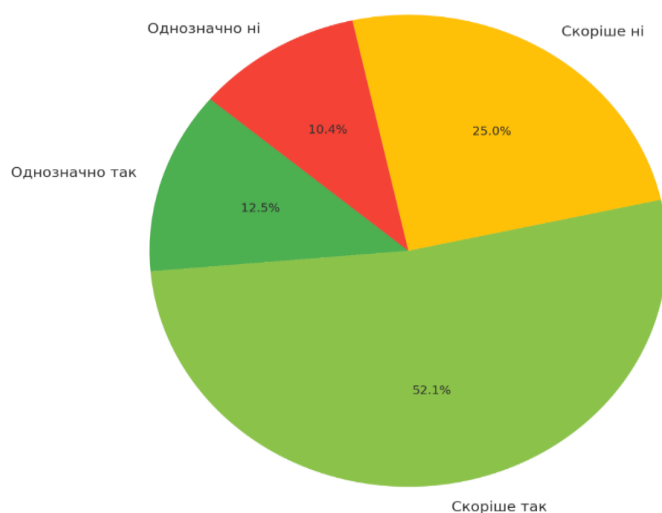

Рис. 1. Самооцінка діяльності дітей з порушеннями інтелектуального розвитку

Аналіз відповідей (див.: рис. 1) показує оптимістичність самооцінки, яка переважає: понад 64% дітей (відповіли «Однозначно так» та «Скоріше так») вважають, що вони можуть робити речі так само добре, як і більшість

інших людей. Це свідчить про позитивну динаміку формування самооцінки навіть у дітей із порушеннями інтелектуального розвитку. Четверта частина респондентів (25%) відповіла "Скоріше ні", а ще 10.42% – однозначно ні, що може сигналізувати про занижену самооцінку або пережиті труднощі в навчанні, соціалізації чи щоденній діяльності. Важливо звернути увагу на дітей, які дали невизначено негативні відповіді ("Скоріше ні") - вони можуть перебувати в зоні ризику щодо психологічного самопочуття. Такі результати можуть бути пов'язані з типом навчання, підтримкою в родині, а також особистісними особливостями дитини (емоційний фон, досвід успіху чи невдач тощо).

Застосований метод кореляцій дозволив виявити істотні взаємозв'язки самооцінки (див.: рис. 2).

Серед виявлених кореляцій діагностичного критерію «Самооцінка характеру»: «Розуміння самооцінки» – 0,807 – дуже сильна позитивна кореляція, що логічно: чим краще дитина усвідомлює себе, тим вища її самооцінка; «Щастя (актуальне)» – 0,600 – чим щасливіша дитина, тим вищий рівень самооцінки; «Мислення» – 0,546, «Увага» – 0,543, «Самооцінка якостей – 0,539» – високий позитивний зв'язок між когнітивними функціями та самооцінкою; «Щастя до війни» – 0,502, «Справедливість (за методикою «Анкета для батьків, вихователів і вчителів»)» – 0,502, «Емпатія (за методикою «Анкета для батьків, вихователів і вчителів»)» – 0,500, – позитивний вплив позитивного досвіду та моральних рис. Вартують уваги і кореляції середньої сили і інші статистично значимі.

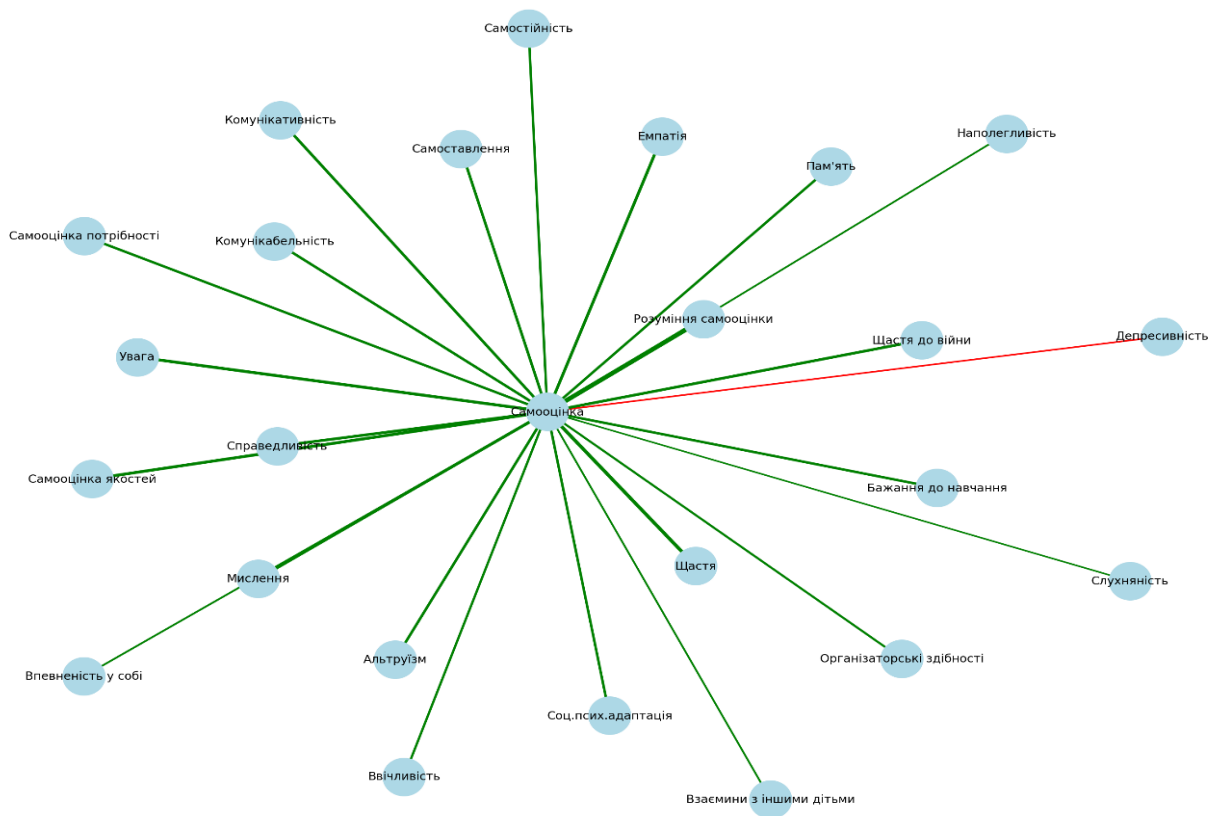

Рис. 2. Кореляційний граф самооцінки характеру (зелені лінії відображають позитивні кореляції, червоні – негативну (у даному випадку лише одна – з депресивністю батьків. Товщина лінії відповідає силі зв'язку).

Отже, більшість дітей з порушеннями інтелектуального розвитку вірять у свої здібності, хоча не всі впевнені у цьому повністю. Така тенденція є позитивною ознакою соціально-психологічного функціонування, але водночас вказує на потребу в подальшій підтримці - зокрема, у формуванні стійкої позитивної самооцінки через педагогічні підходи, інклюзивне середовище та індивідуальну психологічну допомогу. Аналіз отриманих кореляцій підкреслює, що самооцінка дітей з інтелектуальними порушеннями тісно пов'язана як із когнітивними функціями, так і з емоційним станом дітей і батьків та соціальною адаптацією дітей з порушеннями інтелектуального розвитку.

Список використаних джерел:

1. Бондар В.І. Спеціальна педагогіка: підручник. Київ: Логос, 2011. 456 с.
2. Наугольник Л.Б. Психологія стресу. Курс лекцій. Львів: Ліга-Прес, 2013. 130 с.
3. Пирлик М.А. Структурно-динамічна модель самооцінки / Марина Анатоліївна Пирлик // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. 2013. Вип. 5. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vnadps_2013_5_44.pdf
4. Синьов В. М. Сучасна спеціальна освіта: проблеми та перспективи. Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2019. 284 с.
5. Спеціальна педагогіка і психологія: сучас. термінол. Словник. За ред. Л. Прохоренко, В. Засенка. Київ: Генеза. 2024. 272 с.
6. Тищенко К.О. Анкета для батьків та вихователів «Рівень міжособистісних відносин дітей старшого дошкільного віку». Сайт Всеосвіта. URL: https://vseosvita.ua/library/anketa-dla-batkiv-ta-vihovateliv-riven-mizosobistisnih-vidnosin-ditej-starsogo-doskilnogo-viku-274776.html?utm_source=chatgpt.com
7. Указ Президента України Про введення воєнного стану в Україні. Сайт «Рада». Офіційний вебпортал парламенту України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#n2>
8. Шевченко Ю. Особливості розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями в сучасному освітньому просторі. Особлива дитина: навчання і виховання. 2020. № 3. С. 36-46. 68.
9. ICD-11 for Mortality and Morbidity Statistics. 01/2024. URL: <https://icd.who.int/browse/2024-01/mms/en>
10. Nabochenko O., Dovhopola K., Kostenko T., Stakhova L., Rudenko L., Omelchenko I., Liakhova N. Mental health of children with special educational needs in the context of long-term crisis challenges: as seen by parents // *Wiadomości Lekarskie Medical Advances*. 2024. Vol. 77, № 2.